

ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

В Сташиц,

академік АПрН України,

директор Центру вивчення організованої

злочинності при НЮА України

Деякі аспекти боротьби

з організованою злочинністю*

Останнім часом спостерігається значне зростання організованої злочинності як в Україні, так і в більшості інших держав. Сьогодні не виникає сумнівів, що це соціальне явище є небезпечним не тільки для окремих країн, а й для всієї світової спільноти. Разом з тим дослідники відмічають, що сформулювати уніфіковане визначення цього явища так і не вдалося. Світовій практиці відомо понад 40 визначень організованої злочинності, проте їх аналіз дозволяє зробити лише один висновок: йдеться про настільки багатоаспектне соціальне зло, яке загальним поняттям групової злочинності повністю не охоплюється. Заслуговує на увагу визначення організованої злочинності, наведене в рекомендаціях Міжнародного семінару ООН з питань боротьби зі злочинністю: «Під організованою злочинністю слід розуміти відносно масове об'єднання стійких і керованих угруповань, для яких злочинна діяльність є промислом і які створюють систему захисту від соціального контролю з використанням таких протизаконних засобів, як насильство, залякування, корупція і великомасштабні розкрадання».

-----

* Стаття підготовлена за матеріалами доповіді, з якою автор виступив на конференції «Проект Американсько -Українське Науково-Дослідне Партнерство». Київ, 10-14 листопада 1999 р.

В Україні в умовах реформування соціально-економічних відносин виникла нагальна потреба правового забезпечення боротьби з організованою злочинністю, Були прийняті закони «Про організаційно-правові засади боротьби з організованою злочинністю» (1993 р.), «Про корупцію» (1995 р.) та ін. Упродовж 1994-1998 рр. чимало норм чинного кримінального законодавства було доповнено такою кваліфікуючою ознакою, як вчинення злочину організованою групою. Передусім це норми, що встановлюють відповідальність за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин чи прекурсорів, вимагання, вбивство за обтяжуючих обставин та ін.

Законодавством про боротьбу з організованою злочинністю визначені основні напрями загальнодержавної політики та організаційно-правові засади боротьби з організованою злочинністю, створена система органів, призначенням яких є боротьба з організованою злочинністю, а саме:

- Координаційний комітет по боротьбі з організованою злочинністю при Президентові України;
- спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України;
- спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю Служби безпеки України.

Динаміка організованої злочинності в Україні характеризується такими кримінологічними показниками: у 1995 р. було виявлено 871 організоване злочинне угруповання, члени яких вчинили 4556 злочинів; у 1996 р. — відповідно 953 і 6241; у 1997 р. - 1079 і 7400; у 1998 р. - 1157 і 9000. За 8 місяців 1999 р. в Україні виявлено 857 організованих злочинних угруповань, членами яких вчинено 6500 злочинів.

Головне управління по боротьбі з організованою злочинністю МВС України викрило злочинний механізм викрадення 80,4 млн. грн. з розрахункового фонду Вінницького управління Національного банку України шляхом несанкціонованого допуску в комп'ютерну мережу банку Понад 8 місяців провадилося розслідування цього розкрадання. Викрадені грошові кошти були поділені на дві частини: 79 млн. грн. злочинці через розрахунковий

рахунок Вінницької обласної ради транзитом перерахували на рахунок фіктивного підприємства «Вектор» і понад 1 млн. грн. — на розрахунковий рахунок неіснуючої фірми «Транссервіс». Після цього грошові кошти з розрахункового рахунку «Вектора» були перераховані на кореспондентський рахунок одного з прибалтійських банків, а з розрахункового рахунку фірми «Транссервіс» грошові кошти були списані на рахунки інших фіктивних фірм. Працівники Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю МВС виявили замовника, безпосереднього виконавця (хакера), працівників банків і фондів міст Вінниці та Києва, причетних до вчинення цього розкрадання, а також посадових осіб фірм-посередників, членів злочинного угруповання, які повинні були забезпечити одержання готівки й конвертацію викрадених грошових коштів.

Ефективна боротьба з організованою злочинністю можлива тільки на підставі науково обґрунтованого комплексного та системного кримінально-правового, кримінологічного, криміналістичного вивчення цього соціального зла, яке в нових соціально-політичних, економічних та правових умовах, що складаються в Україні, набуло гіперболічних форм.

Одним з найнебезпечніших проявів організованої злочинності є планомірний і цілеспрямований характер діяльності організованих злочинних груп у сфері економіки та в системі підприємницького господарювання. Суспільна небезпечність цього виду злочинної діяльності полягає в тому, що лідери організованих злочинних формувань намагаються легально захопити ключові позиції в усіх галузях економіки, у тому числі у фінансово-кредитній, банківській і господарській діяльності. Це може не тільки уповільнити, а й повністю паралізувати подальший розвиток суспільства і держави, надати окремим його елементам кримінального відтінку. Суспільна небезпечність організованої злочинності пояснюється тим, що члени злочинних угруповань прагнуть до політизації й виходу в завуальованих формах на арену політичної боротьби за владу, негативні наслідки яких для долі України, інших держав навіть важко уявити. У зв'язку з цим актуальним є не тільки кримінологіч-

ний аналіз основних показників, причин та умов, що сприяють проникненню організованої злочинності в політику й економіку, а й соціально-психологічний аналіз цього виду злочинності як особливої форми міжособистісних відносин її учасників, а також типологія останніх, вивчення субкультури й соціально-психологічного механізму організованої злочинної поведінки.

Деякі вчені розглядають розвиток організованої злочинності в Україні як процес «раціональної» реорганізації нелегального підприємництва (тіньового бізнесу). Вони зазначають, що недосконалість чинного законодавства сприяє створенню необмежених можливостей для здійснення неконтрольованої підприємницької діяльності, незаконного збагачення певних осіб за рахунок держави і стимулює кількісне зростання тіньових підприємств, окремі організовані злочинні формування, конспіруючись під легальні підприємницькі структури, контролюють товарно-грошовий механізм (що раніше був виключно компетенцією держави), а також державні механізми взаємодії з вітчизняним і зарубіжним приватним капіталом.

На сьогодні тіньові злочинні угруповання в Україні мають мільярдні доходи, одержані з «повітря», тобто йдеться про ситуацію, коли псевдопідприємці нічого не виробляють, але одержують величезні суми грошей. На відміну від своїх зарубіжних «колег» українські тіньовики зазвичай не інвестують свої доходи в національну економіку; частину їх вони використовують на задоволення особистих потреб (в основному за кордоном), левову частку інвестують в іноземні холдингові компанії, і тоді ці доходи поглинаються міжнародним капіталом, внаслідок чого послаблюється внутрішня фінансова система України. Крім цього, розвиток інституту приватного підприємництва, відсутність достатнього контролю з боку держави за системою господарювання і підприємництва, а також за діяльністю комерційних банків у цілому сприяють здійсненню неконтрольованих фінансових операцій різного ступеня масштабності.

Відсутність необхідної законодавчої бази дозволяє привласнювати мільйони гривень, що належать державі, і легалізувати величезні суми коштів.

Найнебезпечнішим для економіки України є кримінальний "бік" тіньової економіки. Останнім часом стали набувати масового характеру факти утаювання доходів й ухилення від сплати податків як комерційними структурами, так і структурами державного сектору економіки. Значно збільшилося число злочинів у фінансово-кредитній системі. У 1999 р. спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю виявлено 330 злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями у фінансово-кредитній системі, з них 270 — у банківській. Так, у банківській системі набули значного поширення: незаконне одержання і нецільове використання пільгових кредитів; неконтрольоване «переливання» капіталів у тіньову економіку й зарубіжні банки; відмивання грошей; хабарництво, пов'язане з одержанням кредитів, видачею готівки, відкриттям розрахункових рахунків, прискоренням проходження кредитів, та ін.

Через комерційні банки легалізуються капітали, здобуті злочинним шляхом, безготівкові кошти трансформуються в готівку, конвертуються у валюту і вкладаються в іноземні банки, здійснюється кредитування фіктивних фірм, асоціацій, малих підприємств. Поряд з цим створюються фіктивні банківські установи, використовуються різноманітні шахрайства, у тому числі комп'ютерне, при одержанні кредиту та його погашенні. Серед можливих заходів зниження негативного впливу тіньової економіки слід вирізнити такі, як посилення контролю з боку суспільства за діяльністю корпоративного сектору економіки (паливно-енергетичний комплекс, посередницькі операції, фінансова сфера), формуванням кримінальних доходів, а також необхідна розробка механізму стимулювання інвестицій тіньового капіталу в легальну економіку. Стрижнем організованої злочинності у сфері економіки є злочини, вчинені відповідними суб'єктами. ОРГАНІЗОВАНА злочинність є саме такою тому, що вона неможлива без організації фізичних осіб, їх взаємозв'язку, без загальної програми досягнення певної мети злочинним шляхом. Злочинці не просто використовують умови, сприятливі для вчинення злочинів, а й долають перешкоди, що зустрічаються, цілеспрямовано присто-

совують соціальне середовище для вчинення злочинів.

Діяльність організованої злочинної групи забезпечується згуртованістю осіб, що вчиняють злочини, розподілом ролей, ієрархічною системою взаємовідносин, наявністю лідера.

Спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю за 8 місяців 1999 р. виявили 50 тис. злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями у сфері економіки, з них кожний сьомий — у фінансово-кредитній системі, кожний восьмий — розкрадання державного або колективного майна. Правоохоронні органи м. Києва викрили 194 злочини, з них 44 — це розкрадання у великих чи особливо великих розмірах. Припинена діяльність 71 комерційної структури із 19 І₅ що перебувають під прикриттям організованих злочинних угруповань. Тільки у двох з них виявлено контрабандних товарів на суму понад 1,5 млн. грн. Одна організована злочинна група з чотирьох чоловік, використовуючи вивіски двох комерційних структур, підробила векселі національної атомної енергокомпанії «Енергоатом» на суму 9 млн. грн, з яких два векселі на суму 2 млн. грн. реалізовано. Під "дахом" організованих злочинних угруповань перебувало приватне підприємство «Інтеркреденс». Спецпідрозділи по боротьбі з організованою злочинністю УВС м. Києва виявили у цьому приватному підприємстві 30 неопробиткованих автомобілів - іномарок на загальну суму 1,2 млн. грн., а також ніде не враховані автоаксесуари на суму 648 тис. грн.

В Україні на законодавчому й виконавчому рівнях влади широко обговорюються проблеми боротьби з організованою злочинністю. Однак учені звертають увагу на те, що кримінологічна дослідження механізму формування злочинних організацій та угруповань ще не мають достатньої масштабності, не повною мірою провадиться узагальнення судово-слідчої практики на державному рівні. Серед численних проблем боротьби з організованою злочинністю, що вимагають глибокого вивчення її консолідації значних зусиль учених, називають розробку теорії криміналістичного розслідування організованої злочинної діяльності й наукових засад криміналістичної ме-

тодикики її розслідування. Поступове вирішення цих та інших проблем сприятиме подальшій науково-дослідницькій і практичній роботі у сфері боротьби з організованою

злочинністю, у формуванні арсеналу криміналістичних засобів, прийомів і методів, спеціально призначених для розв'язання завдань по виявленню, розслідуванню та попередженню організованої злочинної ДІЯЛЬНОСТІ.

Організована злочинність повинна стати предметом підвищеного наукового інтересу всіх кримінально-правових наук, незважаючи на те, що кожна з них має свій аспект дослідження. Зокрема, наука кримінального права визначає в організованій злочинній діяльності види кримінально-правових діянь, склади окремих злочинів, форми й види співучасті. Реальною протидією організованій злочинній діяльності може стати новий Кримінальний кодекс України, зокрема його положення про нові форми співучасті, про відповідальність за злочини, вчинені організованими злочинними групами та злочинними організаціями.

При розробці нового Кримінального кодексу значні труднощі викликають питання визначення відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності, здійснюваної в Україні в умовах переходу до нової системи економічних відносин. Уже на перших етапах її становлення різко виявилось прагнення значної частини підприємців до здійснення господарської діяльності будь-якими способами, в тому числі й кримінальними. Багато в чому такому підходу сприяли недосконалість законодавства (зокрема кримінального), правовий нігілізм, що охопив як населення в цілому, так і правоохоронні органи, та інші соціальні чинники.

Робоча група Кабінету Міністрів України підготувала й подала до Верховної Ради і Президентів України проект нового Кримінального кодексу України. У системі Особливої частини цього кодексу передбачена глава VII «Злочини у сфері господарської діяльності». Вона містить 28 кримінально-правових норм, значна частина з яких відображає зміни, що відбуваються в системі економічних відносин в Україні. Безумовно, пе-

редчасно говорити, що ці норми охоплюють усе коло можливих правопорушень у сфері господарської діяльності. По-перше, це неможливо внаслідок того, що *процес формування в Україні нових соціально-економічних відносин не завершено*; по-друге, це

обумовило відсутність стрункої системи регулятивного законодавства, зокрема цивільного і господарського.

Разом з тим пропонована глава містить правовий інструментарій, цілком достатній для ефективної боротьби з економічними правопорушеннями в Україні на даному етапі її розвитку.

Враховуючи те, що організовані злочинні формування мобільні й винахідливі у використанні найнезначніших недоліків і прогалин у національному і міжнародному законодавстві, слід укріплювати міжнародні зв'язки як на міцних правових засадах, так і шляхом двостороннього й багатостороннього співробітництва в галузі підготовки кадрів, технічного сприяння, проведення досліджень, обміну інформацією.

Безсумнівно, можливості держави у співробітництві з іншими країнами з питань кримінального правосуддя й правоохоронної діяльності почасти залежать від ефективності й дійовості останніх, характеру політичних відносин між державами.

Викликає занепокоєння, що транснаціональні злочинні організації використовують відмінності правових систем різних країн, створюють додаткові проблеми в роботі правоохоронних органів.

На наш погляд, узгодження національного законодавства держав є тим фундаментом, на якому ґрунтується процес координації зусиль, спрямованих на стримування організованої транснаціональної злочинності. Підґрунтям для цього процесу узгодження законодавства може бути існуюча в рамках міжнародного співтовариства загальна концепція оцінки організованої злочинності.

Досягнення взаєморозуміння щодо основоположної концепції й використання всіма державами аналогічних або однакових процесуальних форм визнання участі в діяльності злочинних організацій кримінально караною може уповільнити темпи поширення організованої злочинності і сприятиме на-

140

лагодженню співробітництва в галузі права, особливо на засадах обопільного визнання кримінального характеру відповідних правопорушень.

Надійшла до редколегії 20.12.99